

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ

ΠΛΑΤΩΝ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟΝ
ΚΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΝ

ἘΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ

ΤΟΜΟΣ Ζ΄.

Ὅτι δὲ περὶ τοῦ τοῦ Πλάτωνος ἔργου
βούλομαι ἢ περὶ ποιήσεως καὶ αἰσῶν καὶ
τῶν αἰσῶν αἰσῶν. (Ἰδὲ τὸν Πλάτωνα).

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ,

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Χ. Ν. ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΣ

—
1884

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

Λ Ο Γ Ο Σ

ΝΕΟΚΛΕΟΥΣ ΚΑΖΑΖΗ

Ἐκφωνηθεὶς ἐν τῷ Βαρβακείῳ

ΕΠΙ Τῆ ΕΠΕΤΕΙῶ ΤΗΣ ΚΕ'. ΜΑΡΤΙΟΥ

Ἐντολῇ τοῦ Διδασκαλικοῦ Συλλόγου.

Ὅσακις ἐκλήθην ν' ἀνέλθω εἰς τὸ βῆμα ἐπὶ τῇ σημερινῇ ἑορτῇ, νὰ εἶπω τὸν λόγον τῆς ἡμέρας, νὰ στρέψω τὴν σκέψιν μου πρὸς τὸ παρελθόν, νὰ ἀναλύσω τὸ παρὸν, νὰ προσαγορεύσω τὸ μέλλον, πάντοτε κατελήφθην ὑπὸ δισταγμοῦ, πάντοτε ἐσκέφθην κατ' ἐμαυτὸν οὕτω περὶ τῆς ἑορτῆς ταύτης τῆς 25 Μαρτίου: Τίς ἡ χρεία λόγων, ὅταν τὰ πράγματα δὲν ἔρχονται εἰς ἐπίρρωσιν αὐτῶν, ὅταν τὸ παρὸν δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὸ μεγαλεῖον τοῦ παρελθόντος; Εἶναι τοσοῦτον μέγα τὸ παρελθόν τοῦτο, ἐπιβάλλεται ἐπὶ τοσοῦτον, ὑποχωρεῖ πρὸ αὐτοῦ ἐπὶ τοσοῦτον ἡ φιλαυτία καὶ ἡ αὐταρέσκεια τοῦ παρόντος, ὥστε καὶ ὁ μᾶλλον αἰσιόδοξος καὶ τυφλότερος θαυμαστής τοῦ παρόντος δὲν δύναται παρὰ ν' ἀναγνωρίσῃ τὴν ὑπεροχὴν αὐτοῦ, ἐπομένως ν' ἀποδειλιάσῃ πρὸ τοῦ πανηγυρισμοῦ τῆς ἡμέρας ταύτης. Πῶς δύναται τὸ παρὸν ἐπαξίως νὰ ἑορτάσῃ τὸ παρελθόν, ἀφοῦ ἐν τῇ τοιαύτῃ ἑορτῇ κατ' ἀνάγκην θέλει ὁμολογήσῃ τὴν σμικρότητα αὐτοῦ, ἀφοῦ ἐκάστη λέξις πανηγυρισμοῦ τῆς ἡμέρας ἔσται πικρὰ μομφὴ πρὸς ἑαυτὸ, ὁμολογία ἀνομοιότητος, χωρὶς ἔλεγχον πολλάκις συνειδότης, χωρὶς μετάνοιαν ἰσως; Ἐν τῇ ἀποθεώσει τῆς μεγάλης εἰκόνας τοῦ παρελθόντος τί ἄλλο τελεῖται κατ' οὐσίαν, παρὰ ἡ ὑποτίμησις τῆς ρωπογραφίας τοῦ παρόντος, ἐν τῇ ἐνθουσιῳδῇ ἐξιστορήσει τῶν πράξεων περιφανοῦς γενεᾶς τί ἄλλο ἐπέρχεται κατ' ἀναγκαῖον λόγον συμπέρασμα, ἢ ἡ ἐνδειὰ τῆς συγχρόνου νὰ συναγωνισθῇ, οὐχὶ περὶ τῆς ὑπεροχῆς, ἀλλὰ περὶ τῆς συνεχίσεως μόνον τῶν ἔργων ἐκείνων, ἅτινα σήμερον πανηγυρίζομεν καὶ εὐφημοῦμεν;

Εἶναι ἀληθῆ ταῦτα διὰ πᾶσαν ἄλλην περίστασιν ἴσως. Ἀλλὰ διὰ τὴν προκειμένην περίστασιν, διὰ τὸν ἡμέτερον Σύλλογον, ὅστις κατὰ τὴν στιγμήν ταύτην πανηγυρίζει τὴν ἐθνικὴν ἑορτὴν τῆς 2ῆς Μαρτίου, δὲν ἐπιτρέπεται ὁ δισταγμός· καὶ δὲν ἐπιτρέπεται ἐπίσης δι' ἐκείνον, ἔφ' ὃν ἔπεσεν ὁ κληρὸς τῆς βαρείας ἐντολῆς τοῦ πανηγυρισμοῦ τῆς ἡμέρας.

Ἡ ἑορτὴ τῆς ἡμέρας ταύτης εἶναι καθήκον διὰ τὸν Σύλλογον ἐκείνον, εἰς ὃν εἶναι ἀνατεθειμένον τὸ ἔργον τῆς διαπαιδαγωγήσεως τῆς ἐλληνικῆς νεότητος. Ποῖον μάθημα δύναται νὰ ᾖναι ἐθνικώτερον, παιδαγωγικώτερον, προσφορώτερον πρὸς τὴν μόρφωσιν τῆς ἐλληνικῆς νεότητος, ἢ τὸ μάθημα τῆς ἐθνικῆς ταύτης ἡμέρας; Πῶς δύνανται νὰ καταστῶσιν ὁρατώτερα, πραγματικώτερα τὰ διδάγματα τῆς ἀρετῆς, τῆς ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἀφοσιώσεως, τῆς θυσίας ὑπὲρ τῶν μεγάλων ἰδεῶν, ἢ διὰ τῆς ἑορτῆς καὶ τοῦ πανηγυρισμοῦ τῆς ἡμέρας ταύτης; Ἐν τίνι ἄλλῃ περιστάσει ἐν ἔθνος λαμβάνει πληρεστέραν ἑαυτοῦ ἀντίληψιν, ἢ ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις, καθ' ἃς συγκεντροῦται ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἢ ἀνάμνησις πάσης τῆς οἰχομένης ἱστορικῆς δόξης, τῶν μεγάλων ἀγώνων, τῆς τραχείας ἐργασίας, τῆς ἀκαταπόνου πίστεως, τοῦ σκληροῦ μαρτυρίου τοῦ παρελθόντος, τὸ ὅποιον ἐπαναζῆ αὐθις ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ ἔθνους, σύγχρονον, ἀκμαῖον, τοιοῦτον, ὅποιον ἄλλοτε ἐμεγαλοῦργει ὑπὸ τὴν πνοὴν τῶν μεγάλων ἰδεῶν, ὑπὸ τὴν ἐργασίαν τῶν γενναίων αἰσθημάτων; Δικαίως ἄρα εἰς ἡμᾶς ἀνήκει πρωτίστως ὁ πανηγυρισμὸς τῆς ἡμέρας ταύτης. Ἰερὰς κλήσεως ὑποφῆται, ἡμεῖς εἰμεθα οἱ ἐντεταλμένοι νὰ τηρῶμεν ἀσβεστον τὸ πῦρ τῶν ἐθνικῶν παραδόσεων, ἐν' ἀνάπτωμεν αὐτὸ εἰς τὰ στήθη τῆς ἐλληνικῆς νεότητος, μὲ τὴν παρόρμησιν ὑπὲρ τῶν γενναίων ἔργων, μὲ τὴν πρὸς αὐτὴν διδασκαλίαν τῆς πίστεως ἐν τῇ συνεχείᾳ τοῦ μεγάλου ἀγῶνος τῆς προγονικῆς ἐργασίας, ὅστις ἐδημιούργησε τὸ ἱστορικὸν τῶν αἰώνων ἀριστούργημα, τὸ καλούμενον Ἑλλάς, καὶ τὸ ὅποιον εἶναι ὅ,τι μέγα καὶ εὐγενὲς γινώσκει ἢ ἀνθρωπότης, ἄνευ τοῦ ὁποίου αὕτη θὰ ᾖτο πεζὴ, ἄτονος, ἐστερημένη ἐνδιαφέροντος, ἀγνοοῦσα ἐντελῶς τοὺς νόμους τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ

καλοῦ, οἵτινες ὑπὸ τὸν οὐρανὸν τοῦτον κατ' ἐξοχὴν διετυπώθησαν καὶ ἐγονιμοποιήθησαν. Δυσχερὲς καθήκον, ἐνώπιον τοῦ ὁποίου αἰσθάνεται ἑαυτὴν δειλὴν ἢ ἰσχυροτάτη βούλησις, ἀλλὰ τὸ ὅποιον ἀφ' ἐτέρου εἶναι ὁ δημιουργικώτατος παράγων πάσης ἐμπνεύσεως, πάσης σκέψεως, πάσης μεθόδου καὶ ἐργασίας. Ἐν τούτῳ τίκα' ἀνέγνωσε ποτὲ ἐπὶ τοῦ οὐρανοῦ τὸν μυστηριώδη τοῦτον χρησὸν ὁ στρατιώτης ἱεροῦ ἀγῶνος. Ἐν τούτῳ ἐργάζου' ἐπιφωνεῖ καθ' ἑκάστην εἰς τὴν συνείδησιν ἡμῶν ἡ φωνὴ τῆς πατρίδος. Ἰπήκουσεν ἐκεῖνος καὶ ἐκέρδησε τὸ γέρας. Ἄς ἐργασθῶμεν καὶ ἡμεῖς, βέβαιοι ὄντες περὶ τῆς ἐπιτυχίας. Ἡ ἐργασία αὕτη εἶναι ἡ ἰσχὺς τοῦ ἀτόμου, ἡ πίστις τοῦ ἔθνους, ἡ ἐμπνευσις τοῦ παρόντος, ἡ ἀποκάλυψις τοῦ μέλλοντος. Φέρει μεθ' ἑαυτῆς τὸν ἀγῶνα, τὴν δυσχέρειαν, τὴν θυσίαν, τὸ μαρτύριον· ἀλλὰ φέρει συγχρόνως τὴν νίκην, τὴν σωτηρίαν, τὸ μεγαλεῖον τῆς πατρίδος.

Καὶ πῶς ἠδυνάμην ν' ἀρνηθῶ ν' ἀναλάβω τὴν ἐντολὴν ταύτην. Ὅσον αὕτη καὶ ἂν ἦναι ἐπίπονος, δὲν φέρει μεθ' ἑαυτῆς θεῖαν τινὰ ἐμπνευσιν, ὑπερρυᾶ ἀποκάλυψιν, τὴν ἐπίδρασιν τῶν ὁποίων οὐδεὶς δύναται νὰ διαφύγῃ, ὅσον καὶ ἂν ἦναι ἀδιάφορος πρὸς τὰ μεγάλα αἰσθήματα, πρὸς τὰ γενναῖα πάθη, πρὸς τὰς ἐξόχους ιδέας, ὑπὸ τὴν εὐεργετικὴν τῶν ὁποίων ἐπίπνοισιν ζῆ, ἀναπτύσσεται, δημιουργεῖ τὸ ἄτομον, ἐν τε τῷ στενῷ αὐτοῦ κύκλῳ, καὶ ἐν τῷ εὐρυτέρῳ τῆς κοινωνίας καὶ τῆς πατρίδος; Πνεῦμα τῆς πατρίδος παράκλητον, τῶν μεγάλων ιδεῶν ἀρχὴ ζωοποιὸς καὶ δημιουργικὴ, διὰ σοῦ λαμβάνει θάρρος ὁ ἄτολμος, τὴν πίστιν αὐτοῦ ὁ ἄπιστος, τὸν ἐνθουσιασμὸν ὁ σκεπτικὸς, τὴν πεποίθησιν ὁ ἀπαυδῆσας! Σὺ εἶσαι ὁ καταυγάζων τὴν πορείαν τοῦ πεπλανημένου φάρου, τὸ πολιτικὸν τοῦ νυαγήσαντος ἄστρου. Ἐν ταῖς σκληραῖς ἡμέραις τῆς δοκιμασίας καὶ τῆς κρίσεως, τῆς πάλης καὶ τῆς ταλαιπωρίας, σὺ ἐμπνέεις τὸν ἔχοντα τὴν τόλμην νὰ προβῇ πρὸς τὰ ἐμπρὸς, ν' ἀγωνισθῇ, ἀδιαφορῶν ἂν θὰ νικήσῃ, ἢ ἂν θὰ πέσῃ. Τί εἶναι ἡ καταστροφή, ἡ ἐξόντωσις τοῦ ἀτόμου, ἐνώπιον τῆς σωτηρίας καὶ τοῦ μεγαλείου τοῦ συνόλου; ὦ πατρίς, σὺ εἶσαι ἡ ιδέα, ἡ ἐπιζῶσα τῶν ἀτόμων· διὰ σοῦ ταῦτα ζῶσι, θνήσκοντα δὲ ἐπανευρίσκουσιν

αὔθις τὴν ζωὴν ἐν τῷ ἀπλήτῳ καὶ ζωηφόρῳ φωτὶ τῆς ἱστορικῆς σου ἀθανασίας!

Ἐλαβον τὸν λόγον, ἀνέρχομαι ἐπὶ τοῦ βήματος τούτου, πιστεύων εἰς τὴν δύναμιν ταύτην τῆς πατρίδος. Εἶναι ὁ λόγος μου ὠχρὸς καὶ ἄτονος, ἀλλὰ διήκει δι' αὐτοῦ ἡ ἰσχυρὰ αὕτη δύναμις, ἡ παρέχουσα ζωὴν καὶ εἰς τὴν μᾶλλον νεκρὰν ὑπαρξίν, ὑφ' ἧς ἐμπνεόμενος λαμβάνει θάρρος καὶ πεποίθησιν καὶ ὁ ἀτολμότατος τῶν ἀνθρώπων. Ἐχων τὴν πίσιν ταύτην, οὐδέποτε ὠπισθοχώρησα ἐν τῷ βίῳ· αὕτη ἔσται ἀείποτε ἡ πεποίθησίς μου, διότι εἶναι ἡ πίστις καὶ ἡ ἐμπνευσις τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς, ἡ ἱερά κιβωτός, ἐν ἧ ὀισσώθη αὕτη κατὰ τὸ ναυάγιον τῶν αἰώνων, καὶ ὑφ' ἧς παρεδόθη εὐτολμος καὶ ἀκμαία εἰς πάλιν ἐν τῷ σταδίῳ νέας ἐθνικῆς παλιγγενεσίας.

Ἀποκαλυφθῶμεν, ἀδελφοί, πρὸ τῆς ἱερᾶς ταύτης ἡμέρας τῆς 25 Μαρτίου. Ἄν δὲν εἶναι ἡ μόνη ἡμέρα ἐν τῇ μακρᾷ τοῦ ἔθνους ἱστορίᾳ, ἀλλ' εἶναι ἡ ἡμέρα ἐκείνη, ἀφ' ἧς χρονολογεῖται ἡ νέα ἡμῶν ἱστορικὴ ζωὴ, ὑπὸ τοὺς οἰωνοὺς τῆς ὁποίας παρέστημεν καὶ πάλιν ἔθνος ἔχον αὐτόνομον συνειδήσιν, καὶ ἧτις εὐηγγελίσαστο εἰς τοὺς ἐν σκότει καὶ σκιᾷ δουλείας καθημένους τὴν ἐθνικὴν ἐλευθερίαν, τὴν πολιτικὴν αὐτονομίαν, τὴν ἀνάστασιν τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως.

Τίς δώσει μοι πτέρυγας ὡσεὶ περιστερᾶς νὰ ἐπιπλεύσω ἐν μέσῳ τοῦ κατακλυσμοῦ τῶν αἰώνων, νὰ ἀνεύρω τὸν μῆτον, τὸν συνδέοντα τὸ μεμακρυσμένον παρελθὸν τῆς ἐλληνικῆς δόξης μετὰ τῆς ἡμέρας ταύτης, ἧτις φαίνεται ὅτι εἶναι ἡ ἐπαύριον τῶν ἡμερῶν ἐκείνων, αἵτινες ἐκλείσαν ποτε τὴν Ἑλλάδα, καὶ τῶν ὁποίων τὸ φέγγος διατελεῖ μέχρι τῆς σήμερον ζοφηρὸν, ἀναλλοίωτον, γοητευτικὸν, ὡσεὶ εἶχεν ἐξέλθει πρὸ μικροῦ ἀπὸ τοῦ αἰωνίου καὶ ἀνεσπέρου φωτός τοῦ ἡλίου ἐκείνου, ὁ ὁποῖος ἔλαμψεν ἄλλοτε πλατυσιαῆς ἐπὶ τῶν θαυμασιῶν τούτων χωρῶν τῆς ἐλληνικῆς πατρίδος! Ἡ εἰκοστὴ πέμπτη Μαρτίου ἀνήκει ἐξίσου εἰς τὸν σημερινὸν αἰῶνα, ὅσον ἀνήκει καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας ἐκείνους, καθ' οὓς παρέστησαν αἱ μεγαλειότεραι καὶ εὐγενέστεραι σκηναὶ μιᾶς τῶν λαμπροτάτων ἱστορικῶν περιόδων τῆς ἀνθρωπότητος. Οὐδ' ἡ ἐλαχίστη

ὑπάρχει διαφορὰ προσώπων, πραγμάτων, χαρακτήρων. Ὁ ἑλληνικὸς κόσμος ἀγωνίζεται ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς οἰωνοὺς καὶ τὸν αὐτὸν ἐπιδιώκει σκοπὸν, εἴτε ὑπὸ τὰ τείχη τῆς πολυβρυλήτου Τροίας, εἴτε ἐπὶ τῆς πεδιάδος τοῦ Μαραθῶνος καὶ τῶν ἀκτῶν τῆς Σαλαμίνας, εἴτε παρὰ τὰ ρεῖθρα τοῦ Εὐρυμέδοντος, εἴτε περὶ τὰ τείχη τῆς Βαβυλώνας, εἴτε περὶ Χαϊρώνειαν, εἴτε ἐπὶ τῶν τειχῶν τοῦ Βυζαντίου, εἴτε ἐπὶ τῶν ὄρεων τῆς Νέας Ἑλλάδος, ἐπὶ τῶν θαλασσῶν αὐτῆς, ἐν Μεσολογγίῳ, ἐν Σάμῳ καὶ ἐν Ἐρεσσῷ. Ἐν ἀπάσῃ ταύτῃ τῇ μακρᾷ ἀλληλουχίᾳ τῶν αἰῶνων καὶ τῶν ἀγῶνων μία καὶ ἡ αὐτὴ πρωτοστατεῖ ἰδέα, εἰς καὶ ὁ αὐτὸς σκοπὸς, ἡ αὐτὴ ἔμπνευσις: ἡ διεκδικήσις τῆς ἐθνικῆς ἀτομικότητος, τῆς πατρίδος, ἧς συμπέρασμα ἔσται εὐρύτερόν τι καὶ γενναιότερον σχέδιον τῆς ἱστορικῆς προνοίας, ἡ κατίσχυσις τοῦ πολιτισμοῦ κατὰ τῆς βαρβαρότητος, καὶ ἡ διάδοσις αὐτοῦ εἰς κύκλους εὐρύτερους, ἐφ' ὧν εἶναι προωρισμένος νὰ ἀναπτυχθῇ καὶ νὰ ἐπιδράσῃ. Καὶ οἱ ἥρωες τῶν ἀγῶνων τούτων, μεγάλοι, συμπαθεῖς, ἐνθουσιώδεις, θεοειδεῖς, ἅπαντες φέρουσι τὸν αὐτὸν τύπον, ὅσον καὶ ἂν ἦναι μεγάλη ἡ διαχωρίζουσα αὐτοῦ ἀπόστασις τῶν αἰῶνων. Ἡρωες τοῦ πνεύματος καὶ ἥρωες τῆς ἰσχύος, μυθικοὶ ἢ ἱστορικοὶ, θριαμβεύοντες ἢ πίπτοντες, δοξάζοντες ἢ δαξάζομενοι, φαίνονται ἀδελφοὶ, οὐ μόνον κατὰ τόπον, ἀλλὰ καὶ κατὰ χρόνον. Εἴτε Προμηθεὺς λέγεται ὁ ἥρωες, εἴτε Ἀχιλλεὺς, εἴτε Κυναίγερος, εἴτε Μηλιώνης, εἴτε Ὀδυσσεὺς, εἴτε Κανάρης, εἴτε Κολοκοτρώνης, παρίστανται πάντοτε ὡς τὰ αὐτὰ πρόσωπα, τὰ αὐτὰ ἔχοντες ιδεώδη, τὴν αὐτὴν ἀτομικὴν καὶ ἐθνικὴν ἰδιοφυίαν. Οὐδέποτε ἐξέλιπεν ἀπὸ τῆς γῆς ταύτης ἡ γονιμότης καθ' ἀπάσας τὰς σχέσεις τοῦ βίου, κοινωνικὰς, πολιτικὰς, ἐθνικὰς. Ἡ γονιμότης δὲ αὕτη παρήγαγε τὸν ἑξοχὸν κόσμον, ὅστις εἴτε πρωταγωνιστῶν ἐπὶ τῆς ἱστορικῆς σκηνῆς, εἴτε λαυθανόντως δρών, εἶναι θαυμασιωτάτη ἀποκάλυψις μεγάλης ἰδέας, εἰς ἣν ποσῶτα ὀφείλει ἡ ἀνθρωπότης ἐν τῇ ἐπιδιώξει τοῦ σκοποῦ αὐτῆς, ἐν τῇ πραγματώσει τῶν ὄρων ἐκείνων, δι' ὧν προάγεται καὶ εὐδοκίμετ περὶ ἀλλήλους τό τε ἄτομον καὶ ἡ κοινωμία.

Ἡ ἱστορικὴ ἐνότης τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἶναι μοναδικὸν φαινόμε-

νον, ἄρνησις τῶν καθεστηκότων ἱστορικῶν νόμων, μυστήριον πράγματι καὶ διὰ τὸν φιλόσοφον, καὶ διὰ τὸν ἱστοριοδίφην. Γέγραπται ἐν τῇ βίβλῳ τῆς ζωῆς: Γῆ· εἰ καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσει! ἢ ὁ ἀνέκκλητος αὕτη ἀπόφασις ἰσχύει ἐξ ἴσου διὰ τὰ ἔθνη, ὅσον καὶ διὰ τὰ άτομα. Πᾶν ὅ,τι γεννᾶται, εἶναι προωρισμένον εἰς θάνατον, οἷόςτι ἐν τῷ σπέρματι τῆς ζωῆς ἐμφωλεύει ἐργαζόμενον τὸ σπέρμα τοῦ θανάτου. Οὕτως ἐξέλιπον λαοὶ, πολιτισμοὶ, ιδέαι, θρησκείαι, αἰσθήματα, πάθη ἀπὸ τῆς σκηνῆς τοῦ κόσμου, ἀμνημόνευτα σημεῖον καὶ ἄγνωστα, τεθαμμένα ἐν τῷ πυθμένι τῆς αἰωνιότητος. Παρήλθον ἀπὸ τοῦ σταδίου τῆς ἱστορικῆς ὁράσεως, ὅσον καὶ ἀπὸ τῆς μνήμης τῶν ἀνθρώπων, οἱ πρωτόγονοι καὶ μεγαλοουργοὶ ἐκεῖνοι λαοὶ, οἵτινες ἐκαλοῦντο κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀκμῆς αὐτῶν Ἴνδοὶ καὶ Ἀσσύριοι, Βαβυλώνιοι καὶ Αἰγύπτιοι, Χαλδαῖοι καὶ Καρχηδόνιοι. Ἦλθον καὶ παρήλθον· εἶπον τὸν ἱστορικὸν αὐτῶν λόγον καὶ ἐξέλιπον. Καθὼς τὸ άτομον ἔχει ὠρισμένην χρονικὴν περίοδον ἀναπτύξεως, ἀκμῆς καὶ ἐργασίας, πέρα τῆς ὁποίας ἐκλείπει καὶ ἀποξηραίνεται ὁ χυμὸς τῆς ζωῆς αὐτοῦ, παρομοίως καὶ τὸ ἔθνος. Οὐδέποτε ἐπανέρχεται οἷς εἰς τὸν κόσμον ὁ ἀτομικὸς ἄνθρωπος ὑπὸ τὸν αὐτὸν ἢ ὑπὸ παρόμοιον τύπον· οὕτω δὲ καὶ τὸ ἔθνος, κατὰ τινὰ ἀνωτέραν πρόνοιαν. Ἡ τοιαύτη αὐστηρὰ ἐνότης ἤθελεν ἐπενέγκει ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἀντὶ τῆς ποικιλίας τὴν μονοτονίαν, ἵνα ἐκλείπῃ ἐπὶ τέλους ἀπὸ τῆς συνειδήσεως τῆς ἀνθρωπότητος πᾶσα τάσις αὐτῆς πρὸς τι νέον καὶ τελειότερον. Μόνη ἡ Ἑλλὰς ἐν τούτοις παρίστησιν ἐξαίρεσιν τοῦ καθολικοῦ τούτου κανόνος. Ὡς ὁ Ἰνδικὸς ἐκεῖνος Θεὸς, ὑφίσταται ποικίλας μεταμορφώσεις καὶ μεταβολὰς κατὰ τύπον, κατὰ τὸ ἐξωτερικόν, ἀλλὰ κατ' οὐσίαν, κατὰ τὸ ἐσωτερικόν, διατελεῖ αἰείποτε ἡ αὐτή. Ὅταν ἐπήλθον ἐπὶ τῶν χωρῶν τούτων ὁ κατακλυσμὸς τοῦ Δευκαλίωνος, ἀνεφύησαν αὐτομάτως ἀπὸ τῆς γῆς νέοι ἄνδρες· ἀλλ' ἦσαν οἱ αὐτοὶ καὶ πάλιν, τὰ αὐτὰ ἔχοντες πάθη, τὰ αὐτὰ αἰσθήματα, τὸν αὐτὸν χαρακτήρα, ὡσεὶ ἦσαν φυσικὰ τέκνα τοῦ μόνου περισωθέντος ἐκ τῆς πανωλεθρίας ἐκείνης θνητοῦ. Ἡ γῆ αὕτη ἐπέζησε μεγάλων καταστροφῶν, εἶδεν ἔθνων μεταναστεύσεις, φυλῶν διάσταυρώσεις, ποικίλας ἀνα-

λύσεις και συνθέσεις ιστορικού βίου. Ήσθάνθη εκ περιτροπῆς τὴν ζωὴν καὶ τὸν θάνατον, παλαιόντα στοιχεῖα καταστροφῆς καὶ δημιουργίας. Τοσαῦτα ἄλλα γεωγραφικὰ ἐδάφη ἐξηντλήθησαν μετὰ τὴν ἀνάδοσιν τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῶν· ἀλλὰ τὸ ἐλληνικὸν ἔδαφος διετέλεσε μέχρι τοῦδε γόνιμον, δημιουργικόν, οἶονεὶ περιφρονοῦν τοὺς νόμους τῆς φύσεως καὶ τῆς ἱστορίας. Ἦν τοιαύτην τῆς ἐλληνικῆς χώρας ἰδιοφυΐαν εἶχε διατυπώσει ἄλλοτε ὁ Ἡυθαγόρειος Ὀκέλλος ὁ Λευκανός, προφητεύσας τὸ μέλλον αὐτῆς μετὰ θαυμαστῆς βαθυνοίας, ἀξίας ὀπτασιαστοῦ μᾶλλον ἢ πολιτικοῦ φυσιοδίφου. Οὐδέποτε, λέγει, ἐπῆλθε παντελὴς καταστροφή τῆς ἐλληνικῆς ἱστορίας, ἥτις δὲν ἀρχεται ἀπὸ Ἰνύχου τοῦ Ἀργεῖου, καθὰ δοξάζουσιν οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων. «Πολλάκις γὰρ ἤδη καὶ γέγονε καὶ ἐσεῖται βάρβαρος ἡ Ἑλλάς, οὐχ ὑπ' ἀνθρώπων μόνον γινομένα μετανάστατος, ἀλλὰ καὶ ὑπ' αὐτῆς τῆς φύσεως.» Παράδοξος τῆς ἱστορικῆς εἰμαρμένης διάταξις. Ἀπηγγέλθη πλέον ἢ ἀπαξ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς Ἑλλάδος τὸ ἐπικήδειον *Τετέλεσται!* χωρὶς νὰ σκεφθῶσιν οἱ ἐπιφωνοῦντες τὸ ἀπαίσιον ἔπος, ἐχθροὶ ἢ φίλοι, ἀγαθοὶ ἢ κακόβουλοι, ὅτι ἀπὸ τῶν ἐρειπίων ἐκείνων τοῦ θανάτου εἶναι πεπρωμένον νὰ ἐξέλθῃ ἐν τάχει νέα ζωὴ, νέα δημιουργία, καὶ ὅτι ὑπὸ τὴν τέφραν τῆς ἐθνικῆς ἐξοντώσεως ὑπεθάλπετο λαυθανόντως τὸ ἄσθεστον πῦρ, γονιμοποιὸς δύναιμις, προωρισμένη ν' ἀνάψῃ τὴν πυρὰν νέου πολιτισμοῦ, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ νέας ζωῆς καὶ ἐλευθερίας!

Τίς ἠδύνατο νὰ τὸ σκεφθῇ; καὶ δὲν θὰ ἦτο ὑπνοβάτης, ὀπτασιαστής, ὄνειροπόλος, δημιουργὸς τερατώδους χιμαίρας, ὁ πισεύων εἰς τὴν παλιγγενεσίαν τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς, εἰς τὴν ἀνάστασιν τῆς ἐλληνικῆς δυνάμεως, εἰς τὴν σύστασιν νέας πολιτείας, αὐτονόμου, κεκτημένης ἱστορικῆν συνείδησιν καὶ ὄντοτητα; Καθ' ἣν στιγμὴν τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος ἐξηφανίζετο μετὰ τοῦ τελευταίου Παλαιολόγου ὡς αὐτόνομος ἱστορικὴ ἀτομικότης, χωρὶς πιθανότητα ἐπαναβιώσεως, ὅποτε οἱ βάρβαροι ἐνετρύφων χαρμόσunnoi ἐπὶ τῶν ἐρειπίων αὐτοῦ, ἢ δὲ ἐν τῷ μέλλοντι τύχῃ του ἀνετίθετο εἰς τὴν τυμβωρύχον σκαπάνην τοῦ ἀργαιοδίφου καὶ τοῦ περιέργου, ἂν τις παρί-

στατο αἴφνης, ἐν τῷ μέσῳ τῆς καταπλήξεως καὶ τῆς συμφορᾶς, καὶ ἀνεφώνει: Θάρρει, σὺ ὁ ἐκλεκτὸς λαὸς εἴης ἱστορίας ἡρώτησα τὸ ὠρασκώπιον τῶν αἰώνων, τὰ ἀπόκρυφα τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, τὰ μὴ προσιτὰ εἰς τὸν πεπερασμένον ὀφθαλμὸν τῶν σοφῶν, καὶ εὖρον ἐκ νέου ἀνοιγομένην νέαν σελίδα, ἐξίσου λαμπρὰν, ἐξίσου θαυμασίαν, καὶ ἀντελήφθην νέων πράξεων ἱστορικῆς ζωῆς καὶ δημιουργίας. Ἠπατήθητε θεοὶ καὶ ἄνθρωποι, θνητοὶ καὶ ἀθάνατοι, ἀπὸ αἰώνων κηρύττοντες ἐκλιποῦσαν τὴν Ἑλλάδα. Δὲν ἀπέθανεν ὁ μέγας Πᾶν, δὲν ἐμαράνθη ἡ δάφνη τοῦ Ἀπόλλωνος, δὲν ἐξέλιπεν ἡ σοφία τῆς Ἀθηνᾶς. Ἐφεύσθης μαντικὴ ἰέρεια τῶν Δελφῶν. Δὲν ἀπέθανεν ἡ Ἑλλάς. Ἡρεμεῖ μὲν αὕτη ἀπὸ αἰώνων, ἐλάχιστα παρασχούσα σημεῖα ζωῆς, φαίνεται δὲ νῦν νεκρά καὶ συντετριμμένη, ἀλλ' ὀλίγος θὰ παρέλθῃ χρόνος καὶ θὰ παραστῆ πάλιν ὑπὸ νέαν ἱστορικὴν μεταμόρφωσιν, ἐξίσου ὠραία, ἐξίσου εὐγενής, ἐξίσου ὑπερήφανος, ὅποια ἦτο, ὅτε ἐμάχετο ὑπὲρ βωμῶν καὶ ἐσιῶν εἰς τὰ στενά τῶν Θερμοπυλῶν καὶ ἐπὶ τῶν κυμάτων τῆς Σαλαμίνας. Σὲ προσφωνῶ ἀπὸ τοῦδε, θὰ ζήσης Ἑλλάς, μάταιοι δὲ καὶ δυστυχεῖς εἴσθε σεῖς, οἱ θρηνοῦντες ἐπὶ τῷ ἐπελθόντι φαινομενικῷ θανάτῳ, μὴ αἰσθανόμενοι, ὅτι ὁ θάνατος οὗτος εἶναι ἡ ἀπκρχὴ νέας ἱστορικῆς ζωῆς καὶ δημιουργίας!

Ὅποια θὰ ἐδίδοτο ἀπόκρισις εἰς τὸν ὀπτασιαστὴν τούτον τῆς ἱστορίας ὑπὸ τῶν θρηνοῦντων ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς πατρίδος; Φεῦ! οὔτε νὰ εἰρωνευθῆ, οὔτε νὰ ὀργισθῆ δύναται ὁ δοῦλος· ἐκλείπει τὸ μειδίαμα ἀπὸ τῶν χειλέων, ἡ ἔκρηξις τῆς ὀργῆς δὲν δύναται νὰ ἐκδηλωθῆ, διότι ὁ δοῦλος ὀφείλει ἀπὸ πάντων νὰ κρύπτῃ τὰ αἰσθήματα αὐτοῦ καὶ τὰ πάθη. Εἶναι τοσοῦτον ὑποπτος ὁ τύραννος, ἀνησυχῶν καὶ ἀγανακτῶν διὰ πᾶν νεῦμα, διὰ πᾶσαν κίνησιν, διὰ πάντα πόθον τοῦ δούλου. Ἄπελπις τότε ἤθελεν ἐξαφανισθῆ ὁ προφήτης, ἐνώπιον τῆς ψυχρᾶς ἀπιστίας τῶν ἀκούοντων, ἀλλ' ἡ χιμαρικὴ ὀπτασία εἶναι πεπρωμένον νὰ λάβῃ ἀμέσως σάρκα καὶ ὑπόστασιν, ὅσημέραι καθισταμένη πραγματικότης, προσκαλοῦσα δὲ τὸν κόσμον εἰς νέαν ἱστορικὴν τῆς Ἑλλάδος ἀνέλιξιν καὶ πεκλιγγενεσίαν.

Κατεκτήθη ἡ Βασιλεύουσα· ἐξέλιπε τὸ τελευταῖον προπύργιον τῆς ἐλληνικῆς αὐτανομίας. Νῦξ κελαινὴ καλύπτει τὴν πατρίδα τοῦ φωτός καὶ τοῦ κάλλους. Ἄλλ' ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ κυοφορεῖται ἡ ἡμέρα τοῦ μέλλοντος, ἡ νέα ἐθνικὴ δημιουργία. Ἦδη ἀπὸ τοῦ κρησφύγετου τῶν ὀρέων ἀντηγεῖ μελαγχολικόν, περιπαθὲς τὸ ἄσμα τοῦ κλέφτου, προφητικὸν προανάκρουσμα μελλούσης ἐποποιίας, ἡ πρώτη φῶς τῆς ὑποφωσκούσης ἐλευθερίας. Ἐντὸς τῶν πόλεων ὁ ἱερεὺς καὶ ὁ διδάσκαλος συντηροῦσι τὴν παράδοσιν τῆς ἐλληνικῆς πατρίδος καὶ περιθάλλουσι τὰ ζώπυρα τῆς ἀρχαίας παιδεύσεως καὶ ἐπιστήμης. Λανθάνουσα ἢ ἐνεργὸς ἢ διαμαρτύρησις διαπνέει τὴν ψυχὴν, κρατύνει τὸν νοῦν καὶ τὸ φρόνημα πρὸς τὸν ἀρχόμενον ὄσον οὐπω ἀγῶνα. Πλανᾶται νοσταλγῶν τοῦ Αἰγαίου ὁ νκύτης, μελαγχολικὸς, περίλυπος, ἐν τῷ μέσῳ τῶν ξένων χωρῶν καὶ τῶν ἀγνώστων ἀνθρώπων, ἀλλ' οὐδέποτε λησμονεῖ τὴν πατρίδα. Αὕτη εἶναι ὁ πόθος του, τὸ ὄνειρόν του, τὸ ἄσμα του. Ἄδει πάντοτε τὸ ἄσμα τῆς Ξενητειᾶς, ἄπελπιν στόνον ποθούσης καρδίας. Φεῦ! εἶναι Ξενητιά ἡ πατρίς, εἴτε παροῦσα, εἴτε ἀπούσα, ὅταν ἦναι δούλη. Τοιουτοτρόπως ἐκδηλοῦται ὁσημέραι τὸ ἐθνικὸν φρόνημα διὰ τῆς δοκιμασίας μακρῶν αἰώνων. Δὲν ἐμαράνθησαν αἱ ἐλπίδες, δὲν ἐξέλιπον οἱ πόθοι, ὑποθάλλονται τὰ ιδεώδη· καὶ ἡ Ἑλλάς ἐξεγείρεται ἐπὶ τέλους ὡχρὰ ἔτι, λυσίκομος, μελαγχολικὴ, ἀλλὰ γενναία καὶ ἀπειλητικὴ, ἐπανερχομένη εἰς τὴν ζωὴν, διατυπούσα δὲ πάλιν τὸν λόγον αὐτῆς ἐν τῷ ἀγῶνι τῆς ἱστορίας.

Ὅταν νέα ἰδέα ἀποκαλύπτεται ἐν τῷ βίῳ ἐνὸς ἔθνους, λαμβάνει κατὰ πρῶτον σάρκα καὶ ὑπόστασιν παρά τινι προνομιούχῳ ἀτόμῳ. Ἰολμηρὸς ἀνὴρ, προφήτης τοῦ νέου κόσμου, δέχεται ἀπὸ τοῦ Σινᾶ μυστηριώδους ἀποκαλύψεως τὴν ἐντολὴν τοῦ Κυρίου, τὸν λόγον τοῦ μέλλοντος, ἵνα κηρύξῃ αὐτὸν τοῖς ἀνθρώποις. Ἄν νικήσῃ, ἀμέσως τὸ ἔργον ἐτελέσθη ἄνευ ἀγῶνος, ἄνευ ὀδύνης· ἀλλ' εἶναι σπανία ἢ τοιαύτη νίκη. Τὰ μεγάλα ἔργα τελοῦνται διὰ θυσιαῶν, δι' ἀγῶνων, διὰ δοκιμασίας, δι' ἐγκαρτερήσεων. Πίπτει συνήθως ὁ προφήτης· θέλει ρεύσει τὸ αἷμά του, πολύτιμον ὀλοκαύτωμα ὑπὲρ τῆς πατρίδος. Ἄλλ' ἐκ τοῦ αἵματος τούτου εἶναι πεπρωμένον νῆ

(TOM. Ζ΄.)

ἐξέλθωσι μετ' ὀλίγον σὶ δράκοντες τῆς ἀπολυτρώσεως, οἱ συνεχί-
σοντες τὸ ἔργον τοῦ, οἱ ἀγωνισθησόμενοι ὑπὲρ ἀποκαταστάσεως
τοῦ ἀρχομένου βίου ὑπὸ τοὺς οἰωνοὺς τῆς ἀποκαλυφθείσης νέας
ιδέας.

Ὁ Ῥήγας, σὺ ἦσο κατ' ἐξοχὴν ὁ προφήτης οὗτος τῆς ἐλληνι-
κῆς παλιγγενεσίας. Εὐγενής, γενναῖος, ἔμπλεως ἐνθουσιασμοῦ καὶ
πίστεως, πρῶτος συνέλαβες πλήρες καὶ διετύπωσας τὸ πρόγραμμα
τῆς νέας πατρίδος. Ὀρφεὺς ἱερός, ἐνέπνευσας ζωὴν εἰς τὸ ἔξοχον
κατασκευάσμα σου, ἡ δὲ φωνή σου ἀντήχησεν ἀπὸ περάτων μέχρι
περάτων τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς, πανταχοῦ ὅπου ἐλαλεῖτο ἡ ἐλλη-
νικὴ γλῶσσα καὶ ἐπάλλετο ἡ καρδία τοῦ ἔθνους ὑπὸ τὴν μυστη-
ριώδη πίστιν τῆς προσεγγιζούσης ἀναγεννήσεως. Μεγάλη, ἰσχυρὰ
κραυγὴ :

• Καλλίτερα μιᾶς ὥρας ἐλεύθερη ζωῆ,
παρὰ σαράντα χρόνια σκλαβιὰ καὶ φυλακή. •

Ἐξ ἀγνώστου, ταπεινοῦ τῆς Θεσσαλίας ἐξῆλθε χωρίου. Ἀπὸ
παλαιτάτου χρόνου ἔφερε τοῦτο τὴν ἀνάμνησιν σκοτεινῆς τυραν-
νίδος ἤκουσεν ὁ παῖς τοὺς θρήνους τῶν ἐν τῇ δουλείᾳ ἀδελφῶν
αὐτοῦ, ἀλλὰ συγχρόνως ἠκροάσθη μακρόθεν ἠχοῦσαν τὴν προσευχὴν
τῆς ἐλευθερίας ἀπὸ τῶν κρησφυγέτων τοῦ Πηλίου καὶ τῆς Ὀσσης.
Διετῆρει ἔτι ἐν τοῖς στέροισι αὐτῆς ἡ Θεσσαλία, ἡ πρώτη πατρίς
τῶν ἐλληνικῶν Θεῶν, ἀρκούσας ζωτικὰς ἰκμάδας, αἵτινες κατήρ-
χοντο πρὸς αὐτὴν ἀπὸ τοῦ μυστηριώδους Ὀλύμπου, ἵνα παρα-
γάγῃ τοσοῦτον ἔξοχον προσωπικότητα, οἷα ἦτο ἡ μεγάλη προσω-
πικότης τοῦ Ῥήγα. Φέρων τὴν ὀδύνην τῆς δουλείας, ἀλλὰ τρέ-
φων ἐν ἑαυτῷ ἄσβεστον τὸ πάθος τῆς ἐκδικήσεως, ἀπῆλθεν εἰς τὰ
ξένα. Εὐλογημένη ἡ πορεία σου, νεαρὲ ἀπόστολε τῆς ἐγκυμονου-
μένης ιδέας ! Δὲν εἶναι γεγραμμένον νὰ ἐπανέλθῃς πλέον εἰς τὴν
γῆν τῶν πατέρων σου. Ὡς ὁ Μωϋσῆς, θὰ ταλαιπωρηθῆς εἰς τὰ
ξένα, ἐργαζόμενος ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς
ἐλληνικῆς πατρίδος ἡ ἴδῃς περὶ σὲ κόσμον ἀδιάφορον, μὴ δυνά-
μενον νὰ σὲ ἐννοήσῃ, σκώπτοντά σε ἴσως ὡς μάταιον καὶ δνειρο-

πόλον. Ὅπου στρέψῃς τὸ βλέμμα, θὰ ἴδῃς λαούς, ἔχοντας συνείδησιν τῆς ἐθνικῆς αὐτῶν ἀτομικότητος καὶ αὐτονομίας, εὐτυχεῖς διαβιούντας, μὴ μεριμνῶντας περὶ τῆς τύχης αὐτῶν καὶ τῆς κεφαλῆς διὰ τὴν αὔριον. Οὐδεὶς ἀρνεῖται εἰς αὐτούς νὰ ἐκδηλώσωσιν ἐλευθερὸν τὸ θρησκευτικὸν φρόνημά των, ν' ἀγκηπήσωσι τοὺς συγγενεῖς αὐτῶν καὶ τοὺς ὁμοεθνεῖς, νὰ ἐργασθῶσι μετ' ἀφοσιώσεως ὑπὲρ τῶν συμφερόντων τῆς πατρίδος, νὰ παράσχωσι τὸν ὄβηλόν τῆς ξενίας καὶ τῆς φιλάνθρωπίας εἰς τὸν ἄπατριν—εἰς σὲ τὸν ἴδιόν, Ῥήγα. Ἀλλὰ σὺ ἴσως θὰ διστάσῃς νὰ εἴπῃς τὸ νομὰ σου καὶ τὴν καταγωγὴν σου, ἵνα μὴ κινήσῃς τὸν οἶκτον καὶ τὸν ἔλεον, ἔτι μᾶλλον δὲ θ' ἀποφύγῃς νὰ ἐκμυστηρευθῆς τοὺς πόθους σου καὶ τὰ ιδεώδη σου, ἵνα μὴ κηρυχθῆς μονομανθῆς καὶ παράφρων, καὶ θ' ἀποκρύψῃς τὴν ἐργασίαν σου, ἵνα μὴ καταδιωχθῆς ὡς ἐχθρὸς τῶν καθεστῶτων καὶ συνωμότης. Μόνος ἐν τῷ ἐρημητηρίῳ σου μὲ τὸ χιμιρικὸν εἶδωλον ἀμφιβόλου πατρίδος, γρηγορεῖς νύκτα καὶ ἡμέραν, ἀλχημιστῆς τῆς ἐλευθερίας, ζητῶν ν' ἀνακαλύψῃς τὴν φιλοσοφικὴν αὐτῆς λίθον. ὦ! πόσον εἶναι οἱ πόθοι σου ἔξοχοι, γενναῖοι, μεγαλουργοί! Ὅπόσον εἶναι φλογερὸν καὶ ἀκάθεκτον τὸ ἠφαιστειὸν τῆς ψυχῆς σου! Μενέστης τῶν θετταλικῶν Φερῶν, αἰσθάνεσαι ἐν τούτοις ἐν τῇ μεγάλῃ ψυχῇ σου τὸ πῦρ τῆς ἐλευθερίας τοσοῦτον ἀκμαῖον, ὡσεὶ ἦσο πολίτης τῶν ἐνδοξοτάτων ἡμερῶν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ρώμης, τῆς Φλωρεντίας καὶ τῆς Ἀμερικῆς, ὡσεὶ συνέπραττες ἀγωνιζόμενος ὑπὲρ τῶν δικαίων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτου μετὰ τῶν γενναίων ἀνδρῶν τῆς μεγάλης μεταβολῆς, ἧτις κατὰ τὰ ἔτη ἐκεῖνα ἐτελεῖτο ἐν Παρισίοις! Ὁ Μωϋσῆς διὰ τῆς πίστεως εἶδε τὸν Θεὸν καὶ ἐλάλησε μετ' αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ Σινᾶ, σὺ δὲ διὰ τῆς πίστεως εἶδες τελειότερον πάντων τὴν μαγικὴν εἰκόνα τῆς πατρίδος ἐν τῷ μυστηριώδει οὐρανῷ τῶν αἰώνων, τῆς πατρίδος, ὑπὲρ ἧς ἐμάχοντο μὲν οἱ ἀρματωλοὶ καὶ κλέφται τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῆς Πίνδου, ὑπὲρ ἧς ἐθαλασσομάχουν οἱ δελφῖνες τοῦ Αἰγαίου, ἀλλ' ἄνευ τελείας ἔτι αὐτῆς συνειδήσεως. Καὶ ἐν τῇ πίστει ταύτῃ προσῆλθες πρὸς τὸν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἀντιπρόσωπον τῆς ἱστορίας— τὸν Βοναπάρτην, ἰν' ἀποκαλύ-

ψης εἰς αὐτὸν τὸ μυστήριόν σου, ἵνα ζητήσης παρ' αὐτοῦ ἐπικουρίαν ὑπὲρ τῆς πραγματοποιήσεως τοῦ κατατρύχοντός σε ἰδεώδους, τῆς ἀπολυτρώσεως τῆς πατρίδος. Οὕτω τὸ ἰνδαλμά σου λαμβάνει ἡμέρα τῇ ἡμέρᾳ σάρκα καὶ πραγματικότητα, ὑπόστασιν, μὴ ὑποκειμένην πλέον εἰς ἀμφιβολίαν ἐν τοῖς χρόνοις ἐκείνοις τῆς πίσεως καὶ τῆς ἐργασίας πρὸς ἀνάστασιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ὑπὸ τὸ τριπλοῦν σύμβολον τῆς ἀδελφότητος, τῆς ἰσότητος καὶ τῆς ἐλευθερίας.

«Σ' Ἀνατολὴ καὶ Δύσι καὶ Νότο καὶ Βοριά,» πανταχοῦ, ὅπου τὸ ἐν διασπορᾷ ἔθνος δουλεύει, ἐργάζεται, ἢ ποθεῖ, πανταχοῦ ἀκούεται ἡ κραυγὴ τῆς ἐλληνικῆς Μασσαλιώτιδος:

« Δεῦτε παῖδες τῶν Ἑλλήνων. »

Τὸ πρόγραμμα τοῦ Ῥήγα ἦτο τὸ πρόγραμμα τῆς ὅλης Ἑλλάδος. Δὲν περιώριζεν ἐκεῖνος τὸ ἔθνος ἐντὸς στενῶν γεωγραφικῶν ὁρίων, ὅπως περιώρισεν αὐτὸ πλέον ἢ ἅπαξ στενὴ καὶ ἀποτετυφλωμένη ἐξωτερικὴ καὶ ἑσωτερικὴ πολιτικὴ· ἐζήτει αὐτὸ ἐντὸς τῶν ἱστορικῶν αὐτοῦ ὁρίων, πανταχοῦ ὅπου ἐπρωταγωνίστησεν ἐν ταῖς διαφόροις περιόδοις τῆς ἱστορικῆς αὐτοῦ ἀποκαλύψεως, πανταχοῦ ὅπου ἐθριάμβευσεν ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα καὶ συνειδήσις. Μεγαλοπράγμων αὐτὸς, διέτύπωσε τὸ ἐθνικὸν πρόγραμμά του ἀξίως πρὸς τὸ παρελθὸν τοῦ ἔθνους, πρὸς τὰς προσερχομένας ὑπ' αὐτοῦ τῇ ἀνθρωπότητι ὑπηρεσίας, πρὸς τὴν ἱστορικὴν αὐτοῦ ἀτομικότητα. Πρώτην φορὰν ὁ ἐλληνικὸς κόσμος κατενόησε τέλει τὰ δίκαιά του, καὶ ἔλαβε νέον θάρρος ὁ κλέφτης τῆς ἐλευθερίας ἐπὶ τῶν ἐλληνικῶν ὁρέων, καὶ ἔφαλε τρυφερώτερον ὁ πελαγοδρομῶν ναύτης τοῦ Αἰγαίου τὸ ἐνάλιον ἄσμα τῆς ἐλευθερίας, καὶ ὁ διδάσκαλος, ὑπὸ τὸν ἐνθουσιασμὸν τῆς ποιήσεως τοῦ Ῥήγα καὶ τῶν συμβουλῶν τοῦ Κοράη, ἐδίδάχε μετὰ μεῖζονος πίστεως τὸν Δεκάλογον τῆς ἀρχομένης παλιγγενεσίας τοῦ ἔθνους.

Ἡ προγραφή, ἡ καταδίωξις, τὸ μαρτύριον εἶναι ὁ κληρὸς τῶν προδρόμων. Ὁ Ῥήγα, πρόδρομος τῆς ἐπαναστάσεως· ὅπου καὶ ἂν κῆται ἀποσυντεθειμένον τὸ σῶμά σου, ὑπὸ τὸ ὑγρὸν κύμα τοῦ Δου-

νάθειος, ἢ ἐπὶ ἀξένου ξένης γῆς, ἔστω εὐλογημένον! Τὸ πνεῦμά σου εἶναι τὸ πνεῦμα τῆς Ἑλλάδος, ἡ διαθήκη σου εἶναι παρακαταθήκη τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως, τὰ τελευταῖα ἔπη σου οὐδέποτε ἐλησμονήθησαν, οὔτε θὰ λησμονηθῶσιν, ἐνόσω τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος πιστεύει—καὶ θὰ πιστεύῃ—εἰς τὴν πλήρη αὐτοῦ ἀνάστασιν καὶ ἐλευθερίαν.

Ἡ ἐλληνικὴ ἐπανάστασις εἶναι τι φαινόμενον, ὅπως ἰδιόρρυθμον καὶ μοναδικὸν ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ἐν τῇ ἀκαταπαύστῳ πρὸς τὴν πρόοδον σταδιοδρομίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος ἡ ἐπανάστασις εἶναι ἀναγκαιὰ ἐκδήλωσις. Ἡ ἀνθρωπότης λαμβάνει τελειότερας ἐκάστοτε μεταμορφώσεις, αὗται δὲ ἐπέρχονται συνήθως διὰ βιαίων κλωνισμῶν καὶ συγκρούσεων. Αἱ ἐπαναστάσεις εἶναι δημιουργικοὶ παράγοντες τοῦ βίου τῶν λαῶν, ἐν τῇ μεταβολῇ ζητούντων νὰ κορέσωσι τὸν πόθον τῆς κτήσεως τοῦ τελείου καὶ τοῦ ἰδεώδους. Ἐντεῦθεν ὁ φυσιοδίφης τῆς ἱστορίας δὲν ἀπορεῖ ἐπὶ τοῖς τοιούτοις φαινομένοις, προσπαθεῖ δὲ μόνον νὰ ἐρμηνεύσῃ τὸν λόγον αὐτῶν καὶ τὴν αἰτίαν καὶ εὐρίσκει ταύτην ἐν αὐτῇ τῇ φύσει τοῦ ἀνθρώπου, ἀνερχομένου ἐκάστοτε μίαν βαθμίδα τελειότητος ἐν τῇ κλίμακι τῶν αἰώνων.

Γινώσκομεν μέχρι τοῦδε ἐκ τῆς ἱστορίας ἐπαναστάσεις ὀρησκευτικὰς, φιλοσοφικὰς, κοινωνικὰς, πολιτικὰς. Ὅταν ὀρησκευτικὴ τις ἰδέα δὲν ἐπαρκῆ πλέον εἰς τὴν σύγχρονον ἠθικὴν συνείδησιν ἐνὸς λαοῦ, ἀναπτύσσονται δὲ πρὸ αὐτοῦ νέοι ὀρίζοντες, ἐπέρχεται κατ' ἀνάγκην ὀρησκευτικὴ μεταβολή, καὶ διατυπύεται κατὰ τὰς νέας τύσεις καὶ ιδέας ὁ κώδιξ τῆς ὀρησκευτικῆς αὐτοῦ πίστεως. Ὅταν φιλοσοφικόν τι σύστημα δὲν δύναται ν' ἀνταποκριθῇ πρὸς τὴν σύγχρονον σκέψιν ἐνὸς λαοῦ, δὲν δύναται νὰ ἐρμηνεύσῃ τὰ νέα προβλήματα τοῦ φυσικοῦ καὶ ἠθικοῦ κόσμου, ἐπέρχεται φιλοσοφικὴ ἀνακαίνισις, ἀναπτύσσουσα νέας ιδέας ἐν τῇ ἐπιστήμῃ. Ὅταν ἐν τινι κοινωνίᾳ ἡ ἐπικρατοῦσα θεμελιώδης ἀρχὴ διατελῇ ἀντίθετος πρὸς τὸ ἐν τῇ συνειδήσει αὐτῆς ἀνεγνωρισμένον ἤδη νέον δίκαιον, ἐπέρχεται ἐξέγερσις, δημιουργοῦσα νέους κανόνας καὶ νόμους κοινωνικῆς τῶν ἀνθρώπων ἀμοιβαιότητος καὶ

ἀλληλεγγύης. Ὅταν ἔθνος τι διατελῆ ὑπὸ πολιτικὸν καθεστῶς, ὑπὸ κυβέρνησιν, ἰθαγενῆ ἢ ἀλλόφυλλον, ἥτις ἤδη ἐναπελείφθη στάσιμος πρὸ τῆς ἐπελθούσης ἐν τῇ ἐργασίᾳ τοῦ ἔθνους προόδου ἐπέρχεται πολιτικὴ μεταβολή, δημιουργοῦσα νέον καθεστῶς τάξωσ καὶ ἐλευθερίας.

Τοιαύτας μέχρι τῆς σήμερον γινώσκει ἐπαναστάσεις ἡ ἱστορία, εἰδικόν τινα, μερικόν μόνον σκοπὸν προτιθεμένας καὶ ἐπιδικούσας. Δύναται νὰ ταξινομηθῆ ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις εἰς ἓνα τῶν κλάδων τῶν ἐπαναστάσεων τούτων; Οὔτε θρησκευτικὴ ἦτο ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις μόνον, οὔτε φιλοσοφικὴ, οὔτε κοινωνικὴ, οὔτε πολιτικὴ. Ἄπαντα ταῦτα τὰ εἶδη τῶν μεταβολῶν ἀντεπροσωπεύοντο ἐν αὐτῇ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον, ἀλλ' ἦτο καὶ τι πλεόν, μοναδικόν, ἀνήκουστον μέχρι τῆς ἡμέρας ἐκείνης. Οἱ νόμοι τῶν θεωρητικῶν τῆς ἱστορίας διεψεύδοντο, ἐτελειότο τι ἀκατάληπτον τέως, ἢ ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωὴν μετάστασις λαοῦ, πρὸ αἰώνων ἀκμάσαντος, θεωρηθέντος ὡς ἐκλελιπότης, ἤδη δὲ διατυπώσαντος νέας ἀξιώσεις. Ἐξέλιπον τὰ ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἀγωνισθέντα ἔθνη, ἐκλιπόντος τοῦ λόγου αὐτῶν: Ἡ Ἀσσυρία καὶ ἡ Αἴγυπτος, ἡ Καρχηδῶν καὶ ἡ Περσία, καὶ τσσαῦτα ἄλλα κράτη, ὡς φθινοπωρινὰ φύλλα διεσκορπίσθησαν ὑπὸ τοῦ ἀνέμου τῆς ἱστορίας· περιπλανᾶται ἡ Ἰουδαία κατ' Ἀνατολὴν καὶ Δύσιν, μηδαμοῦ εὐρίσκουσα στιγμιαίαν ἀναψυχὴν ὑπὸ τὴν ἐτυμηγορίαν ἀνεκκλήτου καταδίκης. Ἄλλ' ἡ Ἑλλάς διαψεύδει τὸν κοινὸν νόμον, καὶ ἐξεγείρεται αὐθις ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα, ἔνοπλος, στεφανηφόρος, ὠραία, ὁποῖα ἦτο ὁπότε ἠγωνίζετο εἰς τὰ στενὰ τῶν Θερμοπυλῶν, ἢ ἐπὶ τῶν ὑδάτων τῆς Σαλαμῖνος, κηρύττουσα εἰς τὴν ὑψηλίον τὸν λόγον τῆς ἐθνικῆς αὐτῆς καὶ ἱστορικῆς παλιγγενεσίας.

Μεγάλῃ στιγμῇ τῆς μυσηριώδους ταύτης παρασάσεως, ἐνώπιον τῆς ὁποίας ἀνίκανος σταματᾷ ὁ κάλαμος τοῦ φιλοσόφου καὶ τοῦ ἱστοριογράφου, καὶ τῆς ὁποίας τὴν σημασίαν δύναται μόνον νὰ αἰσθανθῆ ἡ ψυχὴ τοῦ ποιητοῦ καὶ ἡ ἔμπνευσις τοῦ φιλοπάτριδος. Ἡ Ἑλλάς ἠγέρθη· ἡ δὲ ἐλευθερία πλέκει στέφανον ἀπὸ τῶν θαλερῶν ἀνθέων τῶν Θερμοπυλῶν, τῶν βλαστησάντων ἀπὸ τῆς ἱερᾶς τέφρας τῶν

Τριακοσίων, ἵνα στέψη δι' αὐτῶν τοὺς προμάχους τῆς πατρίδος, τοὺς μάρτυρας τοῦ Μετολογγίου, τοὺς ἥρωας τῆς Κλείσοβας, τοὺς νικητὰς τῆς Γραβιάς καὶ τῶν Τρικόρφων.

Ἐλθετε, Σφοδραὶ τῆς διπλωματίας, στενοὶ τὴν καρδίαν, περιωρισμένοι τὸν νοῦν, οἱ διαμαρτυρηθέντες ἐν τῇ πρώτῃ στιγμῇ τῆς ἐξεγέρσεως ταύτης, ὡς ἱεροσύλου ἀρνήσεως τῶν διεθνῶν νόμων, οἷς ἐθέσατε ἐν πονηροῖς συνεδρίοις, ἀποκηρύξαντες πᾶσαν ἐν τῷ μέλλοντι ἐκδήλωσιν ἐθνικοῦ φρονήματος ὡς στάσιν κατὰ τῶν καθεστώτων, ὡς σατανικὴν ὑπαγόρευσιν τοῦ πονηροῦ δαίμονος τῶν ἐπαναστάσεων. Μάτην ἀνηγορεύσατε ἐν τῇ καισαρικῇ παρὰ τὸν Δούναβιν μητροπόλει τὸ ἱερὸν δίκαιον τῆς μοναρχίας ὡς τὸ μέλλον δίκαιον τῆς ἱστορίας. Ἡ Ἑλλάς παρασκευάζεται ν' ἀποδείξῃ διὰ θαυμασιῶν πραγμάτων, δι' ἐπιφανῶν παραδειγμάτων, κατὰ πόσον τὸ ἱερὸν δίκαιον τῶν λαῶν εἶναι ἀνώτερον τοῦ δικαίου τῆς μοναρχίας. Δὲν φέρει ἀνεγνωρισμένας περγαμηνὰς τοῦ συγχρόνου βίου, νίκας ἐν διπλωματικοῖς συνεδρίοις, ἢ ἐν στρατιωτικοῖς ἀγῶσιν· ἀλλ' οὐδεὶς δύναται ν' ἀμφισβητήσῃ αὐτῇ τὴν μεγάλην ἐκείνην ἱστορικὴν περγαμηνήν, ἐφ' ἧς εἶναι ἀναγεγραμμένον τὸ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τραγικὸν μαρτύριον τοῦ Προμηθέως, μέχρι τῶν μοναδικῶν ὑπὲρ δικαίου καὶ ἐθνικῆς αὐτονομίας ἀγώνων τῶν μεγάλων, τῶν κλασικῶν αὐτῆς ἡμερῶν ἡρώων. Μάτην θέλετε καταδικάσει τὸν ἀγῶνα αὐτῆς· μάτην θέλετε κλείσει τὰ γραφεῖά σας εἰς τοὺς ἀπεσταλμένους τοῦ μαχομένου ὑπὲρ πίστεως, πατρίδος καὶ ἐλευθερίας λαοῦ. Ὅ,τι εἶναι γεγραμμένον νὰ εἴπῃ τὸν ἱστορικὸν αὐτοῦ λόγον, οὐδεὶς δύναται νὰ παρακωλύσῃ, οἰονόηποτε καὶ ἂν φέρῃ ὄνομα ἢ τίτλον, οἰαδὴποτε καὶ ἂν διαθέτῃ ἠθικὰ ἢ ὑλικὰ μέσα. Ἀπεκηρύξατε τὴν Ἑλλάδα, κατεδιώξατε τοὺς προμάχους αὐτῆς· κατελίπετε αὐτὴν ἔρμαιον τῆς θηριωδίας καὶ τῆς βαρβαρότητος. Ἄλλ' ἀπὸ τοῦ στήθους αὐτῆς θέλει ἐξέλθῃ βαρεῖα κραυγὴ ἐλευθερίας, τυραννομάχος ἀλαλαγμὸς ἐθνικῆς παλιγγενεσίας, ἣν καὶ σεῖς θέλετε ἀναγνωρίσει ἐπὶ τέλους.

Ἐν ταῖς βουλαῖς τῆς ἱστορικῆς προνοίας ἡ Ἑλλάς ἦτο προω-

ρισμένη νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ θαυμάσιον ἐκεῖνο δίστιχον τῆς ἀρχαίας Ἀνθολογίας:

Κ' ἦν με φάγῃς ἐπὶ ῥίζαν, ὅμως ἔτι καρποφορήσω,
ὄσσοις ἐπισπέσαι, σοι, τράγε, θυομένω.

Τίς δεηθήσεται τὴν ἐποποιίαν τῆς Ἐπαναστάσεως; Τίς ὁ ἐκλεκτός τῆς Μούσης καὶ τῆς εὐγλωττίας, ὁ δυνάμενος καταλλήλως ν' ἀποτυπώσῃ τὴν μεγάλην αὐτῆς εἰκόνα, νὰ παραστήσῃ τὸ μυστηριῶδες τῆς ἀποστολῆς αὐτῆς καὶ τῆς σημασίας;

Ὀλίγαι ἱστορικαὶ εἰκόνες παρέχουσι τοσαύτην ποικιλίαν, ἀλλ' ἅμα καὶ τοσοῦτον κάλλος, τοσαύτην ποίησιν, ὅσην ἡ εἰκὼν τῆς ἐπαναστάσεως. Εἶναι ἡ ἐποποιία τοῦ Ὀμήρου, ἀναζήσασα διὰ θαυμασίας μαγικῆς δυνάμεως μὲ τοὺς Ἀχιλλεῖς αὐτῆς καὶ τοὺς Ὀδυσσεῖς, μὲ τὰ πάθη καὶ τὰ ἐλατήρια, ἅτινα ἐκίνουν τὰ ποιητικὰ δημιουργήματα τοῦ ἀομμάτου ῥαψωδοῦ τῆς Ἴωνίας. Ἄλλ' ὄχι ὑπάρχουσι σκηναὶ τραγικοῦ μεγαλείου, ἀφοσιώσεως, πίστεως, μαρτυρίου, αἵτινες μάτην θέλουσιν ἀναζητηθῆ ἔντος τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν, πρωτότυποι, μεγαλοπρεπεῖς, αἵτινες θὰ ἐθεωροῦντο μυθικαὶ ἤδη, ἂν δὲν ἐπέζων μέχρι τῆς χθὲς οἱ ἀγωνισταὶ καὶ οἱ μάρτυρες. Ἐδῶ ὁ πατριάρχης τοῦ γένους κλίνει τὴν κεφαλὴν ὑπὸ τὸν πέλεκυν τοῦ δημίου, καὶ μετ' αὐτοῦ οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρόκριτοι τοῦ γένους, χωρὶς κραυγῆ δειλίας νὰ ἐξέλθῃ ἀπὸ τοῦ στήθους αὐτῶν. Ἐκεῖ ἡ Χίος, ἡ Κασσάνδρα, αἱ Κυδωνίαι, τὰ Ψαρρὰ ἀποτίνουσι τὸν τραγικὸν τῆς παλιγγενεσίας φόρον· μακρότερον παριστᾷ ἡ σκηνὴ τὴν Δέσπων τοῦ Σουλίου, σύρουσαν τὸν ἐπιθάνατον χορὸν τῆς ἐλευθερίας· καὶ περαιτέρω τὸ Μεσολόγγιον, ἐκλείπον ὑπὸ τὰ καπνίζοντα αὐτοῦ ἐρείπια, ἀλλὰ προσφέρον ἀνάστασιν καὶ ζωὴν εἰς τὰ ἐρείπια τῆς πατρίδος.

Ἡ ἀνταπόδοσις δὲν βραδύνει. Ἀπὸ τοῦ αἵματος τοῦ θανάτου, ἀπὸ τῶν δακρύων τῆς ἀπελπισίας θὰ ἀναβλαστήσῃ ὁ δαίμων τῆς ἐκδικήσεως, ὁ ἐξοπλίσων τὸν βραχίονα τῶν ἀπεσταλμένων. Καταχθόνιος εὐχαρίστησις! αὕτη θὰ ἐμπνεύσῃ τοὺς πυρπολητὰς τῶν νουαρχίδων, τοὺς ἀλωτὰς τῶν φρουρίων, τοὺς ἐρημωτὰς τῶν πόλεων, τοὺς καταστροφεῖς τῶν στρατοπέδων. Εἶναι γεγραμμένον ἐν

τῆ βίβλῳ τῆς ἱστορίας, ἐν τῇ πάλῃ τῶν λαῶν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας, νὰ κατακτῶσι διὰ τοῦ πυρός καὶ τοῦ σιδήρου, διὰ τοῦ αἵματος καὶ τοῦ μαρτυρίου τὰ δίκαια τῆς ἐθνικῆς αὐτῶν ἀκμῆς καὶ εὐημερίας. Εὐλογημένη ἡ χεὶρ τοῦ Κανάρη, δεδοξασμένον τὸ ξίφος τοῦ Μπέσσαρη, ἡγιασμένον τὸ ὀλοκαύτωμα τοῦ Διάκου! Ποτὲ νὰ μὴ ξερανθῶσι τὰ δάκρυα τῶν μητέρων, τῶν γηρῶν, τῶν ὀρφανῶν, νὰ μὴ ἐκλίπωσι τὰ ἴχνη τοῦ χυθέντος ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας αἵματος! Ἀπὸ τῶν δακρύων τούτων καὶ τοῦ αἵματος ἀνεζωογονήθη καὶ ἐτρέφη πάλιν τὸ δένδρον τῆς ἐλληνικῆς ἐλευθερίας, ἵνα σκιάσῃ ὑπὸ τὴν εὐεργετικὴν αὐτοῦ σκιάν τοὺς ἐργάτας τῆς εὐνομίας, τῆς ἐθνικῆς προόδου καὶ εὐημερίας!

Ἐν τῇ μεγάλῃ ἡμέρᾳ, ἧς τὴν ἀμφιετηρίδα ἐορτάζομεν σήμερον, συγκεντοῦται ἅπασα αὕτη ἡ μεγάλη ἐποποιία, εἰς τὴν ἀνέλιξιν τῆς ὁποίας ὀφείλομεν τὸ ἐνεστῶς, νέον κόσμον αὐτονομίας, νέον βίον ἀνεξαρτήτου ἐθνικῆς ἐνεργείας. Ἡ 21ῆ Μαρτίου εἶναι ἡ ἀποθέωσις τῆς γιγαντιαίας ἐργασίας τῆς ἐθνικῆς παλιγγενεσίας, τῆς τελεσθείσης ὑπὸ τοὺς οἰωνοὺς τῶν μεγάλων ἰδεῶν, αἵτινες οἱ αὐτῆς ἔσχον σάρκα καὶ πραγματώσιν. Ἀλλὰ τὸ ἔργον δὲν ἐτελέσθη ἔτι πλήρες, ἀξίον τῆς μεγάλης σκέψεως, ἧτις ἐπρωτοστάτησεν ἐν τῇ ἀναγεννήσει τοῦ ἔθνους, εἰς τὴν ἐκδήλωσιν τῆς ὁποίας ὀφείλομεν τὴν ἰσχυρὰν ἐκρηξίν τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, τοὺς ἀγῶνας καὶ τὰ τρόπαια τῶν κατ' αὐτὴν πρωταγωνιστησάντων, ἧτις ἐπιβάλλει ἡμῖν τὴν ἐργασίαν τοῦ παρόντος καὶ ἧτις ὑπισχνεῖται τοὺς πόθους καὶ τὰς προσδοκίας τοῦ μέλλοντος. Μέγα, τεράστιον ἔργον, οἷον ἡ ἀναγέννησις ἐνός λαοῦ, ἡ δημιουργία καὶ ἡ διοργάνωσις εὐκόσμου πολιτικῆς κοινωνίας, συνειδυίας τὰς ὑποχρεώσεις πρὸς τε ἑαυτὴν καὶ πρὸς τὴν ἱστορίαν, δὲν τελεῖται ἐν διαστήματι ὀλιγίστου χρόνου, ὅσον ζωτικὰ καὶ εὐχυμα καὶ ἂν ἐγκλείῃ ἐν ἑαυτῷ τὸ ἔθνος στοιχεῖα ἀναπτύξεως καὶ δημιουργίας. Οὐδέποτε δικαιούται λαός τις νὰ ἐμπιστευθῇ ἑαυτὸν ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἐνέργειαν τοῦ χρόνου, πρὸς ἀποπεράτωσιν ἐν κανονικῇ καὶ ἡρέμῳ ἀναπτύξει τοῦ ἔργου, τοῦ ὁποίου μετὰ τῆς κατῆρξάτο ὁρμῆς, ἔσης καὶ πίστεως, εἰς ἅς δυνάμεις ὀφείλεται ἡ

Ἐπλανήθη πολλάκις τὸ ἔθνος, ἐξετροχιάσθη τῆς εὐθείας ὁδοῦ, παρεγνώρισε τὸν προορισμὸν του, ἐπελάθετο τῶν καθηκόντων του. Ἄλλ' ἐν συνόλω οὐδέποτε ἐγκατέλιπε τὴν ἀσπίδά του, οὐδέποτε ἀπεκαρτέρησεν ἐν τῷ ἀγῶνι δυσχεροῦς βίου, αἰέποτε δ' ὑπῆρξε πρόθυμον νὰ θυσιάσῃ τὰ θετικὰ συμφέροντα τῆς σήμερον ὑπὲρ τῶν καθολικῶν ἀλλ' ἀδήλων προσδοκιῶν τῆς ὑστεραίας.

Τοιοῦτον ἦτο καὶ εἶναι τὸ πρόγραμμα τοῦ ἔθνους, καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῶν δυσχερεστάτων περιπετειῶν αὐτοῦ. Τὸ ἔθνος θέλει καὶ ζῆσθαι καὶ θὰ ζήσῃ· τοιαῦτα ἐκήρυξε πρὸ μικροῦ χρόνου ἐπίσημος φωνὴ ἀπὸ τοῦ ἐθνικωτάτου τῶν βημάτων, ἐξ ὀνόματος τῆς ἐπισήμου Ἑλλάδος. Τὸ ἔθνος θέλει καὶ ζήσῃ· οὐδέποτε ἐδίστασεν ὁ ἑλληνικὸς λαὸς περὶ τούτου, διότι αὕτη εἶναι ἡ συνειδήσις αὐτοῦ, μετὰ πίστεως διατυπούμενη κατὰ τῶν δυσπίστων καὶ τῶν ἀπισιοδόξων. Τὸ παρελθόν, τοῦ ὁποίου περιφανῆς ἐκδήλωσις εἶναι ἡ ἑορτὴ τῆς 25^{ης} Μαρτίου, ἐγγυᾶται περὶ τοῦ παρόντος καὶ τοῦ μέλλοντος. Σύννοιθε τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, ὅπου ἂν διατελῇ, οἰκισθῆποτε καὶ ἂν ὑφίσταται περιπετείας, οἰονδήποτε ἀγῶνα καὶ ἂν διεξάγῃ κατ' ἐσωτερικῶν ἢ ἐξωτερικῶν προσκομιμάτων, ὅτι ἱεραὶ εἶναι αἱ ὑποχρεώσεις του, ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται εἰς αὐτὸ νὰ ἀρκεσθῇ ἐπὶ τῷ ὑπάρχοντι, πρὶν ἢ συμπληρώσῃ τὸ ἔργον τοῦ παρελθόντος, πρὶν ἢ πραγματωθῇ τελεία ἡ ἐθνικὴ ἐνότης, οἷαν ἐξεπροσώπει κατ' ἀρχὴν ὁ ἐπὶ τῆς πλατείας τοῦ ἁγίου Ρωμανοῦ πεσὼν αὐτοκράτωρ, οἷαν ἀμυδρῶς ἠσθάνθησαν οἱ ἐπὶ τῶν κορυφῶν τῶν ὄρέων, ἢ ἐπὶ τῶν κυμάτων τῶν θαλασσῶν, κατὰ σκοτεινῆς τυραννίδος μαχόμενοι πρόδρομοι τῆς ἑλληνικῆς παλιγγενεσίας, οἷαν διετύπωσεν ἡ φωτεινὴ διάνοια τοῦ Ρήγα ἐν Πανελληνίῳ προγράμματι, ἐκήρυξαν δ' ἐπίσημως, ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τοῦ ἀγῶνος, οἱ παραστάται καὶ αἱ συνελεύσεις τοῦ γένους.

Τὸ πρόγραμμα τοῦτο δὲν εἶναι μόνον ἀπλῆ ὑπαγόρευσις θερμῆς φιλοπατρίας, μεγαλόφρονος ἐνθουσιασμοῦ καὶ ἀροσιώσεως ὑπὲρ τῶν ἰδεῶν ἐκεῖνων, ὧν τὴν πραγμάτωσιν ἀνέλαβεν, ὑπὸ τὴν ἔμπνευσιν τῆς ποιήσεως μᾶλλον ἢ τῆς θετικῆς βεβαιότητος καὶ τοῦ ψυχροῦ ὑπολογισμοῦ, ἢ ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ ἀγῶνος ἑλληνικὴ γενεά. Δὲν

ἄρκοῦσι μόνον ἐπικλήσεις τῶν ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος θανόντων, ἔμμουσαι ἀναδρομαὶ εἰς τὸ παρελθόν, ὄρκοι περὶ συνεχίσεως τοῦ μεγάλου ἔργου τοῦ 1821, ζητωκραυγαί, ἀπειλαὶ ἢ κατάραι. Ἡ ἥρωϊκὴ, ἢ ποιητικὴ περίοδος τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους παρήλθεν ἀνεπιστρέπτει, ἀντ' αὐτῆς δὲ διατρέχομεν σήμερον τὴν θετικὴν, τὴν πραγματικὴν περίοδον τῆς ιστορικῆς αὐτοῦ ἀνελιξέως. Ἦδὴ δὲν ἐφαρκοῦσι πλέον αἱ κλασικαὶ ἀναμνήσεις τῆς ἀρχαιότητος, οὔτε ὁ ἥρωϊσμός καὶ οἱ προσωπικοὶ ἀγῶνες τῶν ὀρεσιδίων τῆς πίστεως καὶ πατρίδος προμάχων, οὔτε αἱ φιλελληνικαὶ παρορμησεις τῆς ποιήσεως καὶ τῆς εὐγλωττίας, οὔτε τὰ ἱστορικὰ δίκαια μόνον, οὔτε τὰ ἐθνικὰ ἰδεώδη. Ἐν περιόδῳ θετικῇ ἀπαιτεῖται κατ' ἐξοχὴν καὶ ἡ θετικὴ ἐργασία. Ἄν σήμερον ἔζη ὁ Ρήγας, δὲν ἤθελε διατυπώσῃ τὸ πρόγραμμά του, συνωμοτῶν καὶ περιπλανώμενος ἐν γῆ ξένη, ἐπικαλούμενος τῶν ἀλλοφύλων τὴν συνδρομὴν ἤθελε καταναλώσῃ τὰς δυνάμεις του, ἀγωνιζόμενος καὶ παλαίων ἐνταῦθα, ἐν τῷ κέντρῳ τούτῳ τῆς ἑλληνικῆς πατρίδος, ὑπὲρ τῆς εὐνομίας, τῆς τάξεως, τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς διοργανώσεως τοῦ τόπου. Τοιαύτη εἶναι ἡ ἀποστολὴ τοῦ ἐνεστῶτος. Γινώσκω, ὅτι ἡ ἀποστολὴ αὕτη δύναται νὰ κριθῇ ἐπαχθὴς ὑπὸ τῶν ἀνυπομόνων, τῶν μηδέποτε δυναμένων νὰ εὐχαριστηθῶσιν, ἐξ ἰδιοσυγκασίας, ἐπὶ τῷ καθεστῶτι· ἀλλὰ τοιαύτη εἶναι ἡ ἀποστολὴ τῶν ἐθνῶν. Ἡ πολιτικὴ ἐργασία ἐνὸς λαοῦ πρέπει νὰ ἦναι θετικὴ μᾶλλον, ὑπολογιστικὴ ἐργασία. Εἶναι δ' ἐπιβεβλημένον εἰς ἅπαντα τὰ μέλη τοῦ ἔθνους νὰ συντελέσωσιν εἰς τοῦτο ἀμέσως ἢ ἐμμέσως, παρέχοντα τὴν συνδρομὴν αὐτῶν πρὸς ἐπίτευξιν τῶν μέσων ἐκείνων, δι' ὧν καὶ μόνον δύνανται νὰ πληρωθῶσιν αἱ παραδόσεις τοῦ παρελθόντος, ἀλλ' ἅμα τὰ ἰδεώδη καὶ οἱ πόθοι τοῦ ἐνεστῶτος.

Πρὸς τὴν μεγάλην ταύτην ἐργασίαν καὶ τελείωσιν τοῦ ἔργου τῆς ἐπαναστάσεως εἶναι πρὸ παντὸς μέτοχος, κύριος, καὶ ὁ ἡμέτερος Σύλλογος. Ταπεινοὶ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἐθνικῆς παιδείσεως Λευῖται, εἴμεθα ἐντεταλμένοι εἰς τὴν φρούρησιν τῶν μεγάλων τοῦ γένους ἀγαθῶν, εἰς τὴν πνευματικὴν αὐτοῦ ἐκπαίδευσιν καὶ χειραφεσίαν. Μέγας κλῆρος ἀληθῶς, βαρεῖας ἐπιβάλλων ὑπο-

χρεώσεις, ἀλλ' ἐκ τῆς εὐλικρινοῦς τοῦ ὁποίου ἐκτελέσεως ἐξήρ-
 τηται τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον τοῦ ἔθνους, ἡ ἐξύψωσις αὐτοῦ, ἡ
 ἀνακκίνισις τοῦ πνεύματος καὶ ἡ ἀποκάθαρσις τῆς καρδίας. Ἄλλ'
 ἡ ἐθνικὴ ἐκπαίδευσις δὲν εἶναι μόνον ἡ βαθεῖα ἢ ἡ εἰδικὴ κατα-
 νόησις πολλῶν ἢ ὀλίγων πραγμάτων· ἀφορᾷ πρὸ παντὸς εἰς τὴν
 καθωρᾶσιν τοῦ ἤθους, εἰς τὴν μόρφωσιν τοῦ φρονήματος, εἰς
 τὴν ἀφομικὴν, τὴν οἰκογενειακὴν, τὴν κοινωνικὴν, τὴν πολιτικὴν
 ἀνατροφὴν καὶ χρηστότητα, τὸ σύνολον τῶν ὁποίων δημιουργεῖ
 τὸ κράτος τῶν ἐθνῶν καὶ παρέχει ἀνέλιξιν εἰς τὴν πραγμάτωσιν
 τῶν μεγάλων ἐκείνων ἰδεῶν καὶ αἰσθημάτων, ἀνευ τῶν ὁποίων
 εἶναι νεκρὰ τὰ ἔθνη, ἐκλείπόντων τῶν χαρακτήρων, σβεννυμένης
 τῆς πίστεως, ἵνα βασιλεύσῃ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς ἠθικῆς ἐρημίας
 ἡ φιλαυτία, ἡ ἰδιοτέλεια καὶ ἡ ἀδιαφορία.

Μὰ τὸ μέγα, τὸ περιφανὲς παρελθόν σου, Ἑλλάς, ἱερὰ κιβω-
 τὸς, ἧτις τοσάκις περιέσωσας ἀπὸ τοῦ καταποντισμοῦ ἔθνη καὶ
 πολιτείας, λαοὺς καὶ πολιτισμοὺς, τῆς ὁποίας ἡ ἱστορικὴ ἐμφά-
 νεια χαρακτηρίζει τὸν μέγιστον τῶν θριχμύδων τοῦ ἀνθρωπίνου
 πνεύματος!

Ἰπὸ τοὺς σεπτοὺς οἰωνοὺς σου οὐδέποτε θέλομεν λησμονήσῃ
 τὰ ὑψηλὰ διδάγματα, τὰ ὁποῖα ἐκάστη σελίς τοῦ βίου σου κη-
 ρύττει, καὶ εἰς τὴν πραγμάτωσιν τῶν ὁποίων ὑποσχόμεθα νὰ ἐργα-
 σθῶμεν μεθ' ὄλου τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, τῆς ἀφοσιώσεως, κατὰ παν-
 τὸς προσκόμιματος, κατὰ πάσης δοκιμασίας.

Ἰπὸ τοὺς οἰωνοὺς τούτους ὑποσχόμεθα, κατὰ τὴν μεγάλην ταύ-
 την ἡμέραν, νὰ τηρήσωμεν ἀκράδαντον καὶ ἀλώβητον τὴν φυλε-
 τικὴν ἡμῶν ἐνότητα, νὰ διεκδικήσωμεν πλήρη τὴν ἐθνικὴν καὶ
 πολιτικὴν ἀναγέννησιν τῆς πατρίδος.

Δὲν θὰ σὲ ἐγκαταλίπωμεν, ὦ Μακεδονία! Σὺ ἔδωκας εἰς τὸ ἐλ-
 ληνικὸν ἔθνος τὸν Ἀριστοτέλη, τὸν μέγιστον τῶν σοφῶν, καὶ τὸν
 Ἀλέξανδρον, τὸν μέγιστον τῶν ἡγεμόνων, τὸν διατυπώσαντα τὸν
 μικρόκοσμον τοῦ ἐλληνικοῦ πνεύματος καὶ τὸν διαδόσαντα τὰς
 ἀρχὰς αὐτοῦ κατ' Ἀνατολὴν καὶ Δύσιν, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν δ' αὐ-

τοῦ φωτίσαντα καὶ ἐξελληνίσαντα λαοὺς βαρβάρους τέως καὶ ἀπολιτίστους.

Δὲν θὰ σὲ ἐγκαταλίπωμεν, ὦ Ἡπειρος! Σὺ ἐκ τῶν πρώτων χωρῶν τῆς Ἑλλάδος, ἐχρησιμοδότησας διὰ τοῦ Μαντείου τῆς Δωδώνης εἰς τοὺς λαοὺς αὐτῆς, ἀπὸ τῶν κορυφῶν δὲ τῆς Πίνδου καὶ τῶν ἀκρωρείων τοῦ Σουλίου ἐτόνισας τὰ προανακρούσματα τῆς ἐλληνικῆς παλλιγενεσίας

Δὲν θὰ σὲ ἐγκαταλίπωμεν, ὦ Θράκη! Σὲ, ἥτις τοσάκις παρέστης μάρτυς τῶν μεγάλων μαρτυριῶν τοῦ γένους, ἐλληνικὴ καὶ ὑπερήφανος, ἥτις διὰ τοῦ Βυζαντίου διετήρησας τὸν πολιτισμὸν καὶ διετύπωσας τὰς ἀρχὰς τῆς εὐνομίας ἐπὶ ὀλόκληρον χιλιετηρίδα, ἥτις παρέστης μετὰ πίστεως καὶ ἀφοσιώσεως εἰς τὸν θάνατον τοῦ Ἀυτοκράτορος καὶ εἰς τὴν δολοφονίαν τοῦ Πατριάρχου τοῦ γένους.

Δὲν θὰ σὲ ἐγκαταλίπωμεν, ἀδάμαστος Κρήτη, ἀκατάβλητος ἐν τῷ ἔργῳ ἡμῶν, ἐπὶ τῶν ὀρέων τῆς ὁποίας οὐδέποτε ἀπηύδησαν οἱ Κορύθαντες, λικνίζοντες τὸν Θεὸν τῆς Ἐλευθερίας καὶ σᾶς, θελκτικαὶ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου, καὶ σᾶς, χαρίεσσαι παραλίαι τῆς Μικρασίας, ὅπου ὁ Ἑλληνισμὸς τοσάκις ἐγαλουχήθη καὶ ἐκαρποφόρησε τελεσφόρως.

Ὅπου ἀκούεται ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα, ὅπου ἐργάζεται ἡ ἐλληνικὴ διάνοια, ὅπου πάλλεται ἡ ἐλληνικὴ καρδιά, πανταχοῦ εἶναι Ἑλλάς. Ἑλλάς ζῶσα, διανοουμένη, ἐργαζομένη, πρόθυμος νὰ ἐπαναλάβῃ, ἅμα δοθῇ τὸ πρόσταγμα, τὸ διακοπὴν ἔργον τοῦ 1821.

Ἀδελφοί, γρηγορῶμεν καὶ ἐργαζώμεθα. Ἐκάστη στιγμή, ἐκάστη ὥρα, ἐκάστη ἡμέρα δύνανται νὰ φέρωσι τὸν παρήγορον χρησμὸν τῆς ἐθνικῆς παλλιγενεσίας, νὰ τονίσωσι καὶ πάλιν τὸ ἐγερτήριο ἄσμα αἱ σάλπιγγες τῆς ἐλευθερίας:

αὐτὰ παιδες Ἑλλήνων, ἴτε,
ἐλευθεροῦτε πατρίδ', ἐλευθεροῦτε δὲ
παιδας, γυναῖκας, θεῶν τε πατρῶων ἔδη,
θῆκας τε προγόνων· νῦν ὑπὲρ πάντων ἀγών. β